

Péntek Imre

Major-Zala Lajos hazatérései

Vannak életre szóló találkozások. Az irodalomban is. Major-Zala Lajossal viszonylag későn hozott össze a sors. És mégis idővel összebonyolódtak útjaink. Legtöbbször egy közös, nemes cél — az irodalom — érdekében. A *Pensier* (Fribourg) — Hévíz — s valamely dunántúli város, ahol épp éltem, dolgoztam (három évenként változtatva vagy változtatni kényszerülve) háromszög meghatározó pontja húsz év óta lassan minden nyáron Hévíz, egész pontosan Major-Zala Hunyadi utcai nyaralója lett. Ha jól emlékszem, nyolcvanban történt, hogy Szigligeten, az alkotóházban időzve egy magas, jó svádájú fickó betoppant a társalgóba. Major-Zala Lajos volt, akinek legendáit előbb ismertem meg (valószínű, nemcsak én), mint a kötetét. Azok ugyanis „tiltott gyümölcsnek” számítottak a hazai, szocialista nyilvánosságban. Az átlagnál szerencsésebb helyzetben voltam, hiszen a szombathelyi Életünk munkatársaként olvashattam a nyugatról érkező, a szerzőktől küldött könyveket, amik már megérkezettek a címre, illetve nem mindet tartották vissza, köztük Major-Zala kötetét is. Akkoriban a Támadj föl, Édes! számított újdonságnak, de a szerkesztőségben ott hányódott a Falak mögül, falak mögé (1977), a Katarzis (1976), a Rontásbontó (1975), a Csonton virág (1975) és az Imáttal ima (1971) is. S mindet a Münchenben működő kiadó, az Auróra jelentette meg. (Akkor még fogalmunk sem volt arról, hogy a szerző saját költségén.) A hányódottat azért írtam, mert a kötetekről nem közölhattünk semmit. A nyugati magyar irodalom akkor még tabunak számított. Illetve ez sem pontos. Néhányszor sikerült kijátszani a cenzúrát (vagy szemet hunytak a cenzorok), s ha eredeti műveket nem is, néhány recenziót itt-ott, főként a Vigiliá-

ban, el lehetett helyezni a nyugati magyar könyvekről. S persze, nem maradt el a feddés, a megfelelő retorzió. Sajnos, ilyen jellegű kibúvóra akkor az Életünknel nem volt lehetőség. Még a kapcsolattartást, a találkozást sem nézték mindig jó szemmel. A szellemi csempészárúnak kijáró gyanakvásba lépten-nyomon beleütköztünk. Természetesen, nem akarom azt állítani, hogy bátrak voltunk, inkább csak kíváncsiak. És persze egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy az „ötödik síp” nélkül nem teljes a magyar irodalom. Ennek az egységesítésnek a szándékával sokan tevékenykedtek, Vas István, Rónay György, Pomogáts Béla, Béládi Miklós és mások. Nos, ebben a folyamatban Major-Zala Lajos hévízi találkozó is komoly szerepet játszottak. Hiszen a névnapi összejövetelekből idővel Csokonai Asztaltársaság, majd Csokonai Irodalmi és Művészeti Társaság lett. A hazai és a nyugati, valamint erdélyi—felvidéki értelmiségek találkozóhelye. Egy kis „ellenzéki műhely”, ahol a rendszerváltás lehetősége, témái forogtak tágas szellemi körben. Olyan hazai szereplőkkel, mint Csurka István, Csengey Dénes, Czoma László. És a közös felolvasások, a cenzúrázatlanul elhangzó szövegek a hévízi villa emeletén, a hálószobában. S az összepréselődő közönség, barátok, helyiek és ideutazók a világ legkülönbözőbb pontjairól... (Ahogy ezt Gelencsér Ferenc fotóművész számos felvételen megörökítette.) Nos, mindez Major-Zala Lajos inspirációja, támogatása nélkül aligha jöhetett volna létre. A Nagy Változáshoz ezek az összejövetelek, eszmecserék is szükségesek voltak.

De miért? Honnan eredt a szenvedély, a rendszerrel való hajlíthatatlan szembenállás? A költő (civilben otthon, Svájcban biztos egzisztenciával rendel-

kező orvoslátogató) verseiben nyíltan szólt olyan témákról, melyek a Kádár-korszak lapjaiban nem kaphattak helyet. Szólt 56-ról a Támadj föl, Édes! című kötet Kishúgom ciklusában. Például így: „Legszebb ruhájába / öltözött / méhéből szűzen a hit / színe pirult / reménynek hajába lobogásra / menyasszonyi fátyla / lengett lyukas zászlóként... Bódult testén / tankok jártak/járnak / az úttestre ragasztották édes bőrét...”. S idézhetnénk még sok vershelyet, ahol előbukkannak az utalások, kellemetlen célzások vagy a kimondhatatlan helyzetek, amelyek egyértelműen jelzik: Major- Zala Lajos a „létező szocializmus” tagadója, elutasítója, sőt ellensége. Ám magatartásában volt valami titok, ami ennél nagyobb sérelemlől, sebről, traumáról árulkodott. Jó néhány évvel megismerkedésünk után mesélte el, mi is történt vele, miután 1949 májusában átlépte a magyar—jugoszláv határt. Előzmény: a soproni első éves egyetemista nem akarta elszavalni a Sztálint dicsőítő verset a vezér hetvenedik születésnapján. Következmény: kizárás. Ekkor hazatért Tormaföldre, ahol a határ menti erdészetben kapott munkát. Egy ideig úgy látszott, az ÁVH megbocsát neki. Aztán egyik késő délután, amikor hazafelé ment, a falubeliek figyelmeztették: az ávosok már várják a konyhában. Le akarják tartóztatni. Ekkor visszafordult a határsáv felé, s óriási szerencséjére néhány perccel megelőzte a riadóztató körözőket. A jugoszlávok kegyetlenül bántak vele, mint más hasonló határátlépőkkel, disszidensekkel, bányában és mindenféle kegyetlen munkán dolgoztatták őket, de nem adták át, nem toloncolták vissza a szerencsétleneket. Kétszer próbáltak átszökni az olasz-jugoszláv határon, sikertelenül. A harmadik alkalommal két fiatalabb társával ismét nekivágtak. A történet legdrámaibb része olvasható a tavaly megjelent Elveszett győzelem című kötetében.

„Nem az életem pereg le előttem, hanem az a néhány perc, óra, ... amióta elhagytam társaimat, hogy kifürkésszem, merre van a trieszti határ. Megállapodtunk, ha történik velem vagy velünk valami, akik életben maradnak, folytatják útjukat. S akkor hallom a fegyverropogást. Lebújok egy bokor alá, de hamarosan megtalál egy farkaskutya... Így érkezik meg nagy káromkodások közepette három határőr, rám szegezve géppisztolyaik csövét... Nézek a napba. A géppisztolyos visszaveri a fényt... Izzik pillámon a

halál közelsége... Céloz az egyik katona, üres kattanás. Kilötte pár perccel előtte a teljes tárat. Szörnyű haragra gerjed, ütlegelni kezd a géppisztoly tusával ... zuhognak rám a tompa csapások. Próbálok védeni arcomat. Ömlik a számból a vér. Összeroskadok. S látom, hogy a napból kiválik egy lovas, közeledik felém... S ha nem jön lóháton az a jugó tiszt ellenőrző körútján, akit én a napból láttam aláereszkedni, elvisz Ady lovasa... Mégis, nem lett volna jobb a napba nézve meghalni?”

Sok mindent megértettem ebből drámai jelenetből. A kihívást, amivel kihívja — kétségtelenül svájci állampolgársága védelmében, de ésszerűtlen kockázatokat vállalva (kéziratosokat csempészett ki nyugatra) — a rendszert és képviselőit, a megbocsátani nem tudást, a bűnösök (és utódaik) morális elítélését. „Morális rács mögött a helyük” — írja az Elveszett győzelemben. S a vita, amely az életben maradt szökevény, a disszidens és a puha diktatúra kedvezettjei vagy éppenséggel haszonélvezői között a mai napig folyik, azt hiszem eldönthetetlen. És lezárhatatlan. Igazságot csak az utókor szolgáltatathat. Ám az elégtétel mindenképpen megilleti a magyarságát megőrző európai honfitársunkat, az embert, a költőt, aki Anyanyelv című versében így vall a nyelv megtartó erejéről: „nyelv / húsz év óta / cipellek / oxigénpack a hátamon ... édes anyanyelv / nélküled a felejtés / feledés”.

Major-Zala Lajos nemcsak a fizikai kalandozásnak híve, lírai életművében is olykor kényes területekre tett kirándulást. Legendát említettem az elején, de nyugodtan írhattam volna botrányt, ami megelőzte magyarországi könyveit, publikációit, fogadtatását - érdemi befogadását. Az elsőik egyike volt, aki az őszinte, vállalható szexualitásnak irodalmi, lírai nyelvet akart teremteni. Így született a Csonton virág és Katarzis. Erről így ír ugyancsak az Elveszett győzelemben: „Nekiünk magyaroknak nincsenek nemcsak választékos, de megfelelő szavaink sem a szexualitásra, azért lesz a függöny mögötti szerelem disznócsámcsogás. A szexualitásról, életünk cselekvő és legnagyobb esztétikai kalandjáról ... író ne beszélj, költő hallgass... Harminc évvel ezelőtt, amikor megjelentek első szerelmes verseim, azt gondoltam, hogy egy felnőtt társadalomnak írom őket, új nyelven újat a szerelemről..., nem tehetek róla, tévedtem.” Én in-

kább úgy látom ma, hogy Major-Zala Lajos „termékeny tévedései” rendkívüli módon hozzájárultak ahhoz, hogy a kortárs irodalom leszokott a prüdségről, az álszeméremről. S a nyelvteremtés ezen a téren sok újdonsággal szolgált, amivel meg lehet nevezni a megnevezhetetlent. Sőt, az új korszakban már-már fenyegető diktátummá vált az ízléstelenség, a trágárság, a pornó. Talán ott siklott félre a nyugaton élő költő kritikája, ostorozása a rendszerváltozás előtt, hogy abban a „visszametszett” irodalmi és sajtónyilvánosságban nemcsak ezek az élmények voltak elfojtva, sok minden egyéb is. S a valóság kifejezésének igénye más témáknak adott elsőbbséget. A mai magyar társadalom és közízlés sem érett arra a szerelmi megközelítésre, amelyről Major-Zala Lajos oly meggyőzően beszélt számtalan írásában, interjújában. De ez semmit sem von le a kísérletező, lírai kutatásokat végző költő érdeméből, aki „meg akarta tisztítani a kloákából kiemelt szavakat”. Talán az egyetlen magyar költő ő, akinek ezen témájú, francia nyelvű verseiről elismerően írtak a szigorú kritikusok. S az általa szorgalmazott, hirdett „játsszunk szerelmet, játsszunk halált”-elv, igény, szerelemgyakorlás még a jövő lehetőségei között van.

A másik kaland a népi imák felfedezése volt. Erdélyi Zsuzsa gyűjtéséből 1970-ben az Új Írás közölt részleteket. Major-Zala erre figyelt fel, lelkesen üdvözölve „ezeket az ősi apokrif imákat, pszichoszomatikai szövegeket”. Az Imátlan ima ezen imádságok újraközlése és átköltése. Valóban, irdatlan merészség, sőt, kihívó szemtelenség kellett ahhoz, hogy valaki hozzányúljon ezekhez a népi-szakrális szövegekhez, szómágia-költészethez. A Svájcban élő költő megtette ezt is. Folytatta, még következetesebben ezt az átértelmezést a Rontásbontó. „Modern imák és könyörgések” egész sora, sorozata jött így létre a legváltozatosabb élethelyzetre alkalmazva. A Rontásbontóban található a Csöppe csöpp anyácska. Ebből érdemes idézni néhány sort: „Ott mentem ki én ajtómon / szent küszöbön / anyám keblén / ágyékán a teremtésnek / némaságom ott kiáltott / Kerkateskánd az egedre... / első szavam ott csöppent el / anyám szívét ott vérezte / sírba vitte / búcsúvétel nélküli hűtlenségem / konokságom / csöppe csöpp vér / csöppe csöpp tej / anyám teje / csöppe csöpp szó / anyám szava / anyám vére / talán megmenekszem”.

(A vershez annyit érdemes hozzáfűzni, Major-Zala Lajost a hatvanas években nem engedték haza a magyar hatóságok anyja halálos ágyához.) S akkor még nem beszélünk az egyiptomi mitológia „beemeléséről”, lírai feldolgozásáról, mely a Betűk homokon című kötetben jelent meg. S ez már idehaza, 1994-ben, a Pannónia Kiadónál. Ezt megelőzte egy válogatás, a költő szerelmes verseiből, a kecskeméti E. F. M. K. kiadásában.

Ha úgy vesszük: nem kényeztették el a hazai kiadók Major-Zala Lajost, akinek java termése úgyszólván hozzáférhetetlen. Igen, az a bizonyos rendszerváltozás nem hozta meg a várt, remélt áttörést a költő életműve előtt. S az elzárkózást még fokozta az, hogy '94-től a költő ismét elkezdte írni kíméletlenül fogalmazó, a „szocialista restaurációt” mélységesen elítélő verseit. „Magyaur himnuszeit” nem fogadta rajongással sem a szakmai kritika, sem a megcélzott „értelmiségi elit”. Az elutasításnak előre gyártott, kész sémái voltak: a költő ne politizáljon. (Legalábbis arról a platformról, ahonnan Major-Zala politizált.) A Don Quijote-i harc a nácik, az internácik és multinácik ellen — úgy látszik — nem kifizetődő. Ám ez kétségbeejtheti a szerepét felvállaló költőt, de a harcot nem adja fel. S míg a Magyaur himnusz, az E(z)-úr-ópa és a Szerelmi vallomás jobbra megragad a morális prófétálás és prédikálás szintjén, addig a Hogy hívnak Ember? című, a költő hetvenedik születésnapjára megjelent újabb kötetnek sikerült a költői prózát, prozodiát valódi lírai beszéddé változtatnia.

Mondhatná valaki — és joggal — belőlem az elfogultság beszél, hiszen ez utóbbi könyvet én (is) szerkesztettem, a költővel együtt dolgozva, s nem lehetek tárgyilagos. Itt és most nem is akarok az lenni. Csupán azt szeretném nyomatékosan kijelenteni — a költő tizenöt verskötetének ismeretében —, hogy a mostani könyv méltó darabja, folytatása annak az értékvonulatnak, ami az életműben karakteresen kirajzolható. Engem legalábbis nemcsak megérintett, megrendített ez a kötet legjobb verseiben. Nem tudtam elképzelni, hogy Major-Zala képes ilyen intenzitású megújulásra, tartalmi és formai összegzésre. (Persze, ez az én hibám.) A Buenos dias Don Quijote érzékletesen beszél arról a föladhatatlan küzdelemről, melyet a politizáló, a jobbító, a morálishan

megtisztító költészet anakronisztikus, de mégis tiszteletre méltó figurája vív a valóság „szélmalmi” ellen. Azt kéri számon: „de hol a Vers? a jelző nélkül? a (p)oszt-okon elárvult egymagában / ha arisztokratikus göggel az alázat csupasz zászlórúdján / a szél ellen lobog Don Quijote érdes markában, akinek minden / szóvágására a malmok lapátjairól arcába veri a szél a vért...” A kép azért is találó, mert homályban hagyja: kinek a vérről van szó? Talán nem járunk messze a megfejtéstől, ha azt állítjuk, mindkét feléről... De a vers azt is világossá teszi: a szavak háborúja az örömeért folyhat csak „ezen az elkurvásított Földön”.

És még valami. Ha van költő, akiben a zalai szülőföld ízei, hangulatai, a gyermekkor élményei, családi emlékek, tájnyelvi fordulatok oly elevenen megmaradtak ötven év után is, az Major-Zala Lajos. Tán meglepő ez a kijelentés, de számtalan idézettel bizonyítható. Már az ötödik sípban feltűnik a nagypapa, Major Gábor, aki unokáját így biztatja: „fújjad a sípot unokám / édes fiam / az apád kovácsolta fém sípot, Illyés Gyula nevezte / ötödik-sípot... / hogy mondassák ez volt / kettőnk szívének hangja”. (Ötödik-síp.) Ehhez a vershez még annyit: ebben az időben tért vissza a magyar nyelvű íráshoz Major-Zala Lajos, akinek német és francia nyelvű írásai jelentek meg a különböző lapokban, s mindkét nyelven ígéretes irodalmi karriert jósoltak neki a kritikusok. A vers biztatás, önmegszólítás, önigazolás, a magyar nyelvhez való ragaszkodás apoteózisa. De egyúttal az is figyelemre méltó, hogy az erőt a szülőföld adja ehhez a visszatéréshez, a számára szinte mitikus alak, a kislakosi Major Gábor. A nyugtalanító kérdések hozzá intéződnek: „Öregapám, Major Gábor öregapám, hogyan nyúljon ma becsületes ember szavakhoz? Hogy merjen nyelv-rablókkal egy fedél alatt tanyázni, annak veszélye nélkül, hogy őt is ki ne foszszák? ...segítsd inkább te is a megölt-szavakat temetni, becézni-dédelgetni a fiatalon tankok-gázoltakat, a néma-gyönyörűsírokat, amiket még mindig szókupufókákkal rondítanak. Öregapám, drága öregapám, grófok-bárók megszellemült kapcarongya, gyere hantoljuk el a virág-arcú halottakat, mossuk tisztára körülöttük a füvek hóhér vérről mocskolt testét...” Ez hatvanegyes „alaphang”. az 1956-os forradalom emlékének őrzése később sem változott, csak gazda-

godott, még érvényesebbé vált. A kovácsdinasztia örököse, a mesterség folytatója az apa is. A Fémember az áramkörben című kötetben így időződik fel alakja: „feltaláló volt / de csak mi tudtuk anyám / nagyanym / és mi gyerekek ... ahogy minden este napnyugovóra / az ő napja / a gépen / s fénybűgású szemében / új formára lelt ... s ha arcom előtt ellibbent / olajos keze / pórusaimban fröccsentve róla / a földert / apám vérömlését éreztem az olaj / molekuláiban ... most / közös szívünk futásán / kettőnk lelke erőt erőre köt / s én gondolathajtotta motoron / fogom / apám szellemét csillagokba / nőtt / Gép elé / hogy kitöltsem / kezünk / úrét...”

Ennek a ragaszkodásnak egyik legszebb lírai dokumentuma — Juhász Ferenc nagy versére. A szarvasvá változott fiúk kiáltozása a titkok kapujában-ra emlékeztetve — A tékozló fiú hazatérése és távozása. A költő látogatása a kislakosi temetőben — ahol anyja, öccse, nagyanyma, nagyapja nyugszik — alkalmat ad arra, hogy szembenézzen az elhagyott szülőföldhöz való viszonyával. A vonzó, visszahúzó és taszító erők harca ez, a menni vagy maradni tépelődésének drámai, párbeszédében is megnyilvánuló „előadása”. A nagyszerű vers a szülőföld megannyi jelenségének „megszólításával” is érzékelteti a drámai küzdelmet, ami végül is az elszakadás melletti döntéssel végződik. „kedveseim / MEGHALNI MARADJAK? / az anyaföldben féregnek maradjak?” — kérdi végül a költő, búcsúzva kedves halottaitól.

S ez a kérdéskör magasabb szinten visszatér a Hogy hívnak Ember? kötetében is. A Van-e még szív Elie Wiesel? című vers refrénben visszatérő, tragikus következtetése — melyre egyre súlyosabban, lerázhatatlanul variálódik — „a gyökereket megtagadni nem lehet / jaj nekünk ha ők tagadnak meg minket / mi világtalan világpolgárok”. Major-Zala Lajos nem tagadta meg gyökereit, a legnehezebb helyzetben is ezekből táplálkozott, ezekből tudott megújulni. S bár látta magát „tékozló fiúnak”, „vendégköltőnek, vendégmunkásnak”, a Senki Földjére érő kiutasított hűségeseznek — én mégis azt gondolom, az „örökké áldott gyermekbefogadó haza”, a „Megtisztultnak kívánt édes porta” elfogadja legdrágább ajándékát, idegenben magyarul írott műveit. Hetvenévesen azzal tudjuk őt megajándékozni, ha anyanyelve előtti tisztelgéseit mi is tisztelettel fogadjuk.